

Menneskerettighederne - brugt og misbrugt

Menneskerettighederne - brugt og misbrugt

D E N   N Y   V E R D E N
TIDSSKRIFT FOR INTERNATIONALE STUDIER

DIIS • København • 2007

DEN NY VERDEN 2006:4

1

Boganmeldelse

Mary Ann Glendon: *A World Made New*

Grundlaget for de moderne menneskerettigheder er Verdenserklæringen om Menneskerettigheder, som blev vedtaget på FNs generalforsamling den 10. december 1948. Ganske vist kan menneskerettighedernes historie føres meget længere tilbage – menneskerettigheder var f.eks. indeholdt i den amerikanske uafhængighedserklæring (1776) og den franske erklæring om menneskerettigheder (1789) – men i 1948 var det første gang i verdenshistorien, at menneskerettighederne blev løftet op fra at være et nationalt anliggende til også at være et internationalt anliggende. Det fik sidenhen den vidtrækkende konsekvens, at der i de følgende år blev vedtaget internationale konventioner om menneskerettigheder, som bevirkede, at staterne på et retligt bindende grundlag stod til ansvar ikke kun over for deres egne borgere, men også over for det internationale samfund med hensyn til at beskytte og respektere menneskerettighederne. Men ikke nok med det. Selv om Verdenserklæringen om Menneskerettigheder, som navnet viser, er en erklæring, altså et dokument der ikke er juridisk bindende, har den opnået en moralsk styrke af ikke ubetydeligt omfang. Nogle folkeretsjurister hævder endvidere, at dele af Verdenserklæringen gennem den folkeretlige sædvaneret har opnået juridisk bindende virkning for alle lande.

Den amerikanske juraprofessor Mary Ann Glendon fra Harvard Universitet har skrevet en bemærkelsesværdig bog om dette bemærkelsesværdige dokument. Bogen har titlen *A World Made New* (Glendon, 2001), og den handler først og fremmest om Verdenserklæringens tilblivelse. Bogen gennemgår, hvordan man dengang i den umiddelbare efterkrigstid bar sig ad med at nå frem til sådan noget som “en verdenserklæring om menneskerettigheder”, hvad den byggede på, hvilke diskussioner der blev ført, hvad erklæringen i sin endelige udformning kom til at indeholde, og hvilken betydning den har fået for eftertiden. Hele denne historiefortælling er spændende læsning idag. Det var af mange grunde et umådelig vanskeligt projekt, man gik i gang med og fik gennemført i 1947-48, og læsningen af bogen fremkalder den største respekt for de mennesker, der dengang var involveret.

I denne omtale af bogen vil jeg især fokusere på de historiske forhold, der gjorde sig gældende i forbindelse med menneskerettighedskommissionens arbejde, og jeg vil i mindre grad gå ind i de juridiske spørgsmål.

Bogens titel *A World Made New* hentyder ikke blot til den ny verden, som åbnede sig efter Anden Verdenskrigs rædsler og ødelæggelser, men også til, at der var tale om en skabelsesproces, altså at verden blev dannet og formet påny – i kraft af Verdenserklæringen! Som et kuriosum kan nævnes, at bogens titel også i sin tid indgik som en del af Eleanor Roosevelts aftenbøn: "... show us a vision of a world made new."

Eleanor Roosevelt – enken efter den amerikanske præsident Franklin D. Roosevelt, som døde i 1945 – er nemlig én af bogens hovedpersoner, idet hun efter at have accepteret opfordringen fra den nytiltrådte præsident Harry S. Truman til at deltage i den amerikanske FN-delegation blev valgt til formand for FN's menneskeretskommission.

Kommissionen holdt sit første møde i januar 1947 og skulle udarbejde et internationalt menneskerettighedsdokument (*Bill of Rights*) samt komme med forslag til dets gennemførelse.

Man må nok sige, at der i 1947 var tale om et *window of opportunity*. Vinduet havde åbnet sig i forbindelse med dannelsen af FN i 1945 og de hermed forbundne tanker om at skabe en ny og bedre verden. Ligeledes havde Nürnberg-processen mod topnazisterne i 1945-46 etableret et internationalt retsgrundlag for at dømme i sager vedrørende alvorlige internationale forbrydelser.

Men vinduet var hastigt på vej til at lukke sig igen. Ikke blot var den Kolde Krig under hastig udvikling, men netop i 1947-48, hvor kommissionen arbejdede, var der ingen ende på alvorlige begivenheder, borgerkrige og internationale kriser, som belastede kommissionens medlemmer og deres arbejdsvilkår, f.eks. i Palæstina/Israel, Grækenland, Tyskland/Berlin, Tjekkoslovakiet, Indien, Pakistan og Kina. Medlemmerne af kommissionen deltog ikke blot i deres egen individuelle kapacitet, men repræsenterede også de lande, der havde udpeget dem, og med ved bordet sad repræsentanter for begge sider i den Kolde Krig.

Når det alligevel lykkedes at gennemføre et succesfuldt arbejde med at lave et udkast til en verdenserklæring og få erklæringen vedtaget, skyldtes det ifølge bogens forfatter ikke mindst den høje moralske standard, personlige integritet og intellektuelle kapacitet hos de vigtigste af kommissionsmedlemmerne. Eleanor Roosevelt havde som formand for kommissionen en vigtig rolle i at drive arbejdet fremad på pragmatisk og vedholdende manér, mens andre – hvis navne næppe mange idag kender – ydede en stor indsats med at formulere indholdet i erklæringen, ikke mindst den libanesiske filosof Charles Malik, den franske jurist René

Cassin, den kinesiske filosof P. C. Chang og den canadiske jurist John Humphrey.

En medvirkende årsag til at få Verdenserklæringen vedtaget var, at det blev erkendt, at en verdenserklæring om menneskerettigheder måtte være universel, forstået på den måde, at de rettigheder, som den indeholdt, skulle være gældende for alle mennesker i hele verden, og derfor kunne man ikke formulere rettighederne alt for spidst. Der måtte være en vis bredde i formuleringerne, således at alle kulturer, nationer og stater kunne føle sig dækket ind, og selv om det kan hævdes, at den manglende præcision i formuleringerne svækkede de enkelte rettigheder, betød det også, at i første omgang alle kommissionsmedlemmerne og dernæst langt de fleste stater kunne enes om at vedtage erklæringen.

Samtidig blev det fastslået, at den enkelte nationalstat måtte udgøre det første og vigtigste værn i forsvaret af menneskerettigheder, og der var således en anerkendt *pluralisme* – og dermed implicit universalitet – i forståelsen af, hvad menneskerettigheder er. Et andet eksempel på universalitet var, at selv om arbejdet med Verdenserklæringen direkte udsprang af Anden Verdenskrig (og indirekte af Første Verdenskrig), besluttede kommissionen ikke at henvise til disse begivenheder for ikke at gøre erklæringen afhængig af en historisk specifik situation. Et tredje eksempel på universalitet var, at det blev besluttet ikke at indføre formuleringer, der havde noget med religion at gøre. Hverken den ene eller anden religion eller for den sags skyld et abstrakt gudsbegreb skulle retfærdiggøre menneskerettighederne. Det var menneskers rettigheder, og f.eks. ateister kunne også være omfattet af disse.

Et fjerde eksempel på universalitet – og det er måske det allervigtigste – var, at menneskerettighedserklæringen byggede på forestillinger og begreber fra mange forskellige kulturer. Alene sammensætningen af menneskeretskommissionen med dens filosofiske og juridiske medlemmer fra vidt forskellige kulturer peger i den retning. Dertil kommer, at der i forarbejdet blev indhentet oplysninger fra alverdens landes forfatninger og lovgivninger. Alle disse oplysninger blev struktureret ind i et første og andet udkast. På et senere tidspunkt blev der gennem UNESCO indhentet kommentarer fra filosoffer rundt omkring i hele verden. Der kunne på grundlag af alle disse forestillinger konstateres en kerne af grundrettigheder, som gælder for alle mennesker, og det var disse tanker, der blev nedfældet i Verdenserklæringen. Om UNESCO-undersøgelsen skriver Mary Ann Glendon: “Adskillige personer med ikke-vestlig baggrund bemærkede i deres svar, at kilderne til menneskerettigheder var til stede i deres traditioner, skønt det retslige sprog var en relativt moderne europæisk udvikling.”

Der nævnes eksempler på rettighedstænkning i den konfucianske tradition i Kina, f.eks. at folkets ret til at gøre oprør mod undertrykkende

herskere blev etableret på et meget tidligt tidspunkt. Endvidere, at en regering skal arbejde for folkets vilje. Et morsomt citat er dette: "Folket er af største betydning. Staten er mindre betydningsfuld. Herskeren er den mindst betydningsfulde" (Mencius, 372-289 f.Kr.). I den hinduistiske tradition i Indien blev der formuleret et kodeks bestående af 10 grundlæggende menneskelige friheder og dyder: fem sociale friheder (frihed fra vold, frihed fra nød, frihed fra udbytning, frihed fra (æres-)krænkelse og frihed fra tidlig død og sygdom) og fem individuelle dyder (fravær af intolerance, medfølelse, viden, frihed i tanke og samvittighed og frigørelse fra frygt, frustration og håbløshed). En bengalsk muslimsk digter og filosof ved navn Humayin Kabir slog til lyd for menneskerettighedernes universalitet, og mente at den grundlæggende fejl i den vestlige forståelse af menneskerettigheder ikke lå i selve idéen, men i den hyppige mangel på selv at leve op til dem.

Netop det universelle er meget interessant og vigtigt at få fremhævet. Man hører undertiden kritiske bemærkninger i retning af, at menneskerettighederne er en vestlig opfindelse og benyttes som et kolonialistisk og imperialistisk middel til underlæggelse af andre lande og kulturer. Uden at gå ind i hele kolonidiskussionen – eller for den sags skyld Irak-krigen anno 2003 – kan det imidlertid konstateres, at for så vidt angår Verdenserklæringen om Menneskerettigheder kan man næppe tale om et vestligt imperialistisk projekt. De rettigheder, der er nedfældet i erklæringen, bygger på almene forståelser blandt alle mennesker uanset kulturer.

Man kan i den forbindelse erindre om, at næsten alle FNs daværende medlemslande tilsluttede sig erklæringen, da den blev vedtaget i 1948 (48 lande stemte for, otte undlod at stemme, ingen stemte imod, og to lande var fraværende), og senere har mange andre lande enten henvist til Verdenserklæringen om Menneskerettigheder i deres forfatning eller i nogle tilfælde endog inføjet den i forfatningen. Og i en meget mere konkret betydning kan opmærksomheden også henledes på, at næsten uanset hvilken menneskerettighedsorganisation man besøger rundt omkring i verden, kan *Universal Declaration on Human Rights* ses hængende som en plakat på væggen (den er oversat til 365 sprog). Det er et let forståeligt dokument, som alle kan forholde sig til, og som har en umiddelbar tiltrækning netop i kraft af dets universelle karakter og moralske styrke.

Et stort gennembrud under arbejdet med udkastet til erklæringen blev opnået ved, at de klassiske frihedsrettigheder (borgerlige og politiske rettigheder) blev suppleret med økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder. Det var noget helt nyt, og selv om det kunne betragtes som et fremskridt for fattige mennesker i fattige lande, måtte det indiske medlem af kommissionen, Hansa Mehtha, altså en repræsentant for ét af de underudviklede lande, insistere på, at man ikke skulle være alt for ambitiøs. De fattige lande havde endnu ikke opnået et udviklingsstadium, hvor staterne kunne forpligte sig til at sikre økonomiske og sociale rettigheder for deres borgere. Mange

af de veludviklede lande var heller ikke begejstret for, at økonomiske og sociale rettigheder skulle med i Verdenserklæringen. Problemet bestod i, at heller ikke de veludviklede (vestlige, kapitalistiske) stater kunne eller ønskede at garantere f.eks. retten til arbejde eller bolig m.v. Det var svært at gøre sådanne spørgsmål til genstand for retslige afgørelser, som kunne og/eller skulle forpligte staterne, og det kunne nemt udvikle sig til en form for statsgaranti og i sidste ende statslig planlægningsøkonomi, som man ikke ønskede i de vestlige lande. Men takket være de socialistiske landes og de underudviklede landes vedholdenhed kom de økonomiske og sociale rettigheder alligevel med i Verdenserklæringen, omend i ikke-justiciable formuleringer, dvs. i formuleringer af hensigtsmæssig, ikke af retsundergivet karakter.

De modsætninger mellem Øst og Vest, som stak hovedet frem i diskussionen af første og anden generations rettigheder (altså de klassiske frihedsrettigheder i forhold til de økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder), blev accentueret i diskussionen af den universelle beskyttelse af menneskerettighederne i forhold til staternes egen suverænitet. Også på dette område ser vi, at disse idag højst aktuelle spørgsmål stod på dagsordenen i den umiddelbare efterkrigstid. Som tidligere nævnt lod Verdenserklæringen et rum være åbent for pluralisme i fortolkning af menneskerettighederne, og der blev fra de socialistiske staters side argumenteret kraftigt for, at der ikke måtte ske indblanding i nationalstaternes suveræne håndtering af fortolkningsspørgsmål. Det kunne man fra vestlig side ikke gøre så meget ved, for heller ikke de vestlige lande var interesseret i indblanding i indre anliggender. Men ikke desto mindre blev rettighederne vedtaget, og de var universelle, og Verdenserklæringen kom således til at udgøre grundlaget for det fremtidige arbejde med at kodificere rettighederne, jf. for eksempel to af de fundamentale internationale konventioner om hhv. borgerlige og politiske rettigheder og om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, som begge blev vedtaget i 1966 og trådte i kraft i 1976.

Et meget interessant aspekt i menneskeretskommissionens arbejde var at afgøre, om arbejdet skulle munde ud i en erklæring eller en konvention. Vi har netop set, at resultatet af kommissionens arbejde var en erklæring, og at erklæringens tanker efterfølgende blev nedfældet i juridisk bindende konventioner. Men vi må sætte os i datidens sted. Hvordan så man på dette spørgsmål i 1947?

En konvention ville selvsagt være det mest ambitiøse projekt, fordi det krævede meget nøje juridiske vurderinger. Det ville derfor også være meget tidskrævende. En udløber heraf var at beslutte, om der skulle oprettes en international menneskerettighedsdomstol. Også dette ville være meget tidskrævende.

Blandt disse tre spor (erklæring, konvention, domstol) valgte kommissionsformanden Eleanor Roosevelt at satse på en 'erklæring.' Medvirkende

hertil var, at hun frygtede, at USAs kongres ikke ville ratificere en eventuel menneskerettighedskonvention, og det historiske belæg for idealismens skibbrud havde hun i den tidligere amerikanske præsident Woodrow Wilsons mislykkede forsøg på at få USA til at ratificere traktaten om Folkeforbundet efter Første Verdenskrig.

Det var – må man idag konstatere – en pragmatisk og fremadrettet beslutning fra Eleanor Roosevelts side. Andre lande havde advokeret for en konvention, hvilket i en umiddelbar forståelse kunne siges at være det mest ambitiøse og prisværdige projekt, men i realiteternes verden umiddelbart efter Anden Verdenskrig kunne det være ensbetydende med at sylte sagen. Det er interessant, at der var stærke kræfter både fra vestlig og østlig side, som advokerede for en konvention, hvilket her skal forstås i betydningen syltning. Østblokken under Sovjetunionens ledelse var ikke interesseret i noget, der kunne anfægte nationalstatens suverænitet, og ifølge Mary Ann Glendon kunne Englands holdning karakteriseres som værende overordentlig lavprofileret i forhold til internationale menneskerettigheder med betydning for England selv. Menneskerettigheder kunne være gode nok til 'eksport' og til at slå Sovjetunionen i hovedet med, men heller ikke mere.

Ikke desto mindre lykkedes Eleanor Roosevelts diplomatiske mission, og resultatet af kommissionens arbejde var en erklæring, som fik meget bred tilslutning. Det skal dog retfærdigvis tilføjes, at der var kritiske røster, som ud fra menneskeretlige synspunkter var mere ambitiøse og hellere havde set en konvention vedtaget, fordi en konvention ville være et meget stærkere instrument, og som efter Verdenserklæringens vedtagelse hævdede, at den kun ville få en meget ringe betydning. Dette gjaldt f.eks. en af datidens mest fremtrædende folkeretsjurister, Hersch Lauterpacht. I en bog, som han udgav i 1950, skrev han: "Erklæringen er ikke i sig selv noget større resultat". Den har "ingen juridisk kraft og sandsynligvis kun en ubetydelig moralsk autoritet." (Lauterpacht 1950, citeret efter Glendon).

Idag står Verdenserklæringen imidlertid som en moralsk milepæl, et pejlemærke for de fleste almindelige menneskers forståelse af menneskerettigheder. I det lange perspektiv må det fremhæves, at 'idéer er lige så stærke som kampvogne.' Det var pudsigt nok Sovjetunionens opfattelse (i en defensiv erkendelse af, at menneskerettigheder kunne man ikke komme udenom), men i den moralske forståelse for menneskerettighedserklæringens betydning må man nok falde tilbage på følgende standpunkt: Ja, det kan godt være, at Verdenserklæringen om Menneskerettigheder ikke er optimal i juridisk forstand, men dens moralske styrke er *second-to-none*.

Også forholdet mellem ret og pligt spillede en vigtig rolle. I de oprindelige forslag og diskussioner vedrørende menneskerettighedserklæringen blev det fremhævet, at menneskers pligt over for fællesskabet og samfundet måtte

have en fremtrædende placering, ikke mindst fordi det var en grundlæggende del af asiatiske filosofier, og fordi det blev støttet af de socialistiske stater. En variant heraf var et forslag om i stedet for individet at anvende betegnelsen "mennesket i samfundet." Det endte da også med, at en vis afbalancering af ret og pligt blev formuleret ind i erklæringens endelige version, men ikke i en grad, der alvorligt svækkede individets rettigheder. Ifølge Isi Foighel burde der slet ikke være nogen formuleringer om individets pligter. I sin lille bog om Verdenserklæringen (Foighel, 1999) skriver han: "Det kan ikke være opgaven for et menneskerettighedsdokument at opregne, hvilke forpligtelser individet har over for staten. [...] Det er det enkelte menneske, der skal beskyttes – ikke staten."

Mary Ann Glendons bog er som tidligere nævnt først og fremmest en historisk beretning, og lad det være fastslået, at det er historieskrivning i den bedste betydning. Man kunne på grundlag af bogens umiddelbare selvfremsættelse (titel, undertitel og forsidebillede) få det indtryk, at der var tale om en maskeret Eleanor Roosevelt-biografi, hvor hovedpersonen med alle sine dyder dominerer scenen. Men efterhånden som historien folder sig ud, kommer også de øvrige hovedpersoner, Malik, Cassin, Chang og Humphrey m.fl., til deres fulde ret, og hele diskussionen om alle de grundlæggende filosofiske opfattelser og deres tilpasning til den politiske virkelighed og erklæringens langsigtede betydning og moralske styrke er et førsteklases drama fra virkelighedens verden. For personer, der beskæftiger sig med menneskerettigheder – som forsker, aktivist, politiker, embedsmand, journalist, eller andet – kan bogen anbefales som kilde til oplysning, inspiration og glæde. For den særligt interesserede læser indeholder bogen til overflod de seks forudgående udkast til Verdenserklæringen, som blev udarbejdet fra juni 1947 til december 1948, og naturligvis erklæringens endelige ordlyd.

Erik André Andersen er ph.d. og udreder ved Institut for Menneskerettigheder

Tak til mine kolleger Lis Dhundale og Eva Maria Lassen for inspiration til at læse bogen og konstruktive kommentarer til artiklen.

Litteratur

Eide, Asbjørn et al. 1992. *The Universal Declaration on Human Rights*. Oslo: Scandinavian University Press.

Espersen, Ole, Frederik Harhoff & Ole Spiermann. 2003. *Folkeret. De internationale retsforhold*. København: Christian Ejlers' Forlag.

Foighel, Isi. 1999. *Kend din menneskeret*. København: Lindhardt og Ringhof.

Glendon, Mary Ann. 2001. *A world made new. Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration on Human Rights*. New York: Random House.

Lauterpacht, Hersch. 1950. *International law and human rights*. New York: Praeger.